

Pregledni rad
UDK 364.65-058.34(497.5)“1990/2010”
316.323-058.34(497.5)
Primljeno: 22. lipnja 2011.

Siromaštvo u Hrvatskoj (1990-2010)

ZORAN MALENICA*

Sažetak

Rad je posvećen problemima siromaštva u hrvatskom društvu. U uvodnom dijelu ukazuje se na gospodarske i političke okolnosti u kojima siromaštvo nemalog broja građana postaje značajan društveni problem. Zatim se defini-
raju pojmovi apsolutnog, relativnog i subjektivnog siromaštva. Slijedi prikaz
rezultata istraživanja o proširenosti apsolutnog i relativnog siromaštva u hr-
vatskom društvu koja su se provodila od 1998. do 2009. godine. Utvrđeno je
da se u tom razdoblju stopa relativnog siromaštva nije bitnije mijenjala. Ta-
kođer je utvrđeno da su rizični čimbenici koji građane dovode u siromaštvo:
nizak stupanj obrazovanja, nezaposlenost, niske mirovine, starost i velik broj
djece u obitelji. Zaključno se ukazuje na to da hrvatska vlast nije razvila ni
provodila sustavan i učinkovit program borbe protiv siromaštva u hrvatskom
društvu.

Ključne riječi: Hrvatska, apsolutno siromaštvo, relativno siromaštvo, rizik od
siromaštva, borba protiv siromaštva

Porast interesa za probleme siromaštva u hrvatskom društvu može se vremenski
smjestiti u sredinu 90-ih godina prošlog stoljeća naovamo. Iako su neke manifesta-
cije siromaštva bile vidljive već tijekom ratnih zbivanja (od 1991. do 1995), češće
korištenje tog pojma očituje se u drugoj polovini 90-ih godina pa sve do danas.

Šire društvene, gospodarske i političke okolnosti koje su utjecale na pogorša-
nje gospodarskog i društvenog položaja hrvatskoga građanstva, a jedan njegov dio
dovele u siromaštvo, jesu:

1. suočavanje hrvatskog društva s ratom u sklopu borbe za uspostavu samo-
stalne države te s posljedicama koje su nastale u vezi s tim (velika ratna razaranja,
značajno smanjenje društvenog bruto proizvoda, prognanici, izbjeglice...);

* Zoran Malenica, viši predavač na Pravnom fakultetu u Splitu na predmetima Sociologija, So-
ciologija hrvatskog društva, Sociologija uprave i Sociologija športa.

2. loše provedena vlasnička transformacija bivšeg društvenog vlasništva nad društvenim bogatstvom u privatno vlasništvo. Taj je proces zasigurno najviše uzrokovao takvu preraspodjelu društvenog bogatstva koja je znatno utjecala i na proširenost siromaštva u hrvatskom društvu;

3. goleme teškoće i problemi u procesu tranzicije iz socijalističkog sustava u moderni demokratski i kapitalistički sustav;

4. saniranje ratnih posljedica (izgradnja i obnova kuća porušenih u ratu, socijalna skrb za ratne invalide, djecu i obitelji poginulih ratnika...) tražilo je izdvajanje velikih financijskih sredstava koja bi u drugačijim okolnostima bila usmjerena u nove poduzetničke i razvojne projekte.

Hrvatska sociologija, ali i druge srodne društvene znanosti (ekonomija, psihologija...), nije bila dovoljno pripremljena da bi se teorijski i istraživački kompetentno pozabavila siromaštvom.¹ Razlog je tome što se u socijalističkom razdoblju malo koji sociolog ozbiljnije i sistematski bavio problemom siromaštva. Vjerojatno zbog toga u tome razdoblju nisu bile ni prevedene barem neke klasične studije o siromaštvu. Međutim, treba istaknuti da je 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća bilo objavljeno nekoliko studija i članaka o društvenim nejednakostima kod nas,² što je tema koja je blisko povezana sa siromaštvom, ali siromaštvo kao fenomen kojim se na osobit način bavi sociologija siromaštva nije bilo temeljitije istraživano.

U pokušaju da se odgovori na pitanje zašto problem siromaštva u tome vremenu nije bio ozbiljniji predmet socioloških istraživanja treba spomenuti dva čimbenika ili razloga – jedan je pretežno ideološko-politički, a drugi gospodarsko-socijalni.

Što se tiče prvog razloga, treba istaći da je socijalistički poredak između ostalog proklamirao ideju besklasnog društva i egalitarnosti, pa mu raspravljanje ili istraživanje nejednakosti i siromaštva, kojih je u tadašnjem hrvatskom društvu zasigurno bilo, nije bilo poželjno. Ne može se reći da je sociolozima ili ekonomistima bilo (politički) zabranjeno istraživati spomenute fenomene, ali su očito prešutno prihvatili stajalište o nepotrebnosti takvih istraživanja.

Drugi je razlog zbog kojega problem siromaštva nije bio u središtu sociološkog interesa gospodarsko-socijalni, odnosno hrvatsko se društvo u razdoblju nakon

¹ Ovdje pojam siromaštva koristimo u neodređenom smislu, ali kasnije ćemo vidjeti da se u okviru sociologije siromaštva kao jedne od posebnih socioloških disciplina razlikuje nekoliko vrsta siromaštva (apsolutno, relativno...). To je potrebno da bi se mogla kvantificirati rasprostranjenost pojedinih vrsta siromaštva u konkretnom društvu. Sam pojam siromaštva asociira na činjenicu da određen broj građana u jednom društvu živi lošije od većine ostalih građana. U tome smislu taj pojam ima izrazito negativnu konotaciju.

² U takve studije primjerice spadaju: Vrcan, 1974; zbornik radova, 1971; Korošić, 1983; zbornik radova, 1987; Malenica, 1988.

Drugog svjetskog rata pa sve do početka 80-ih godina gospodarski uspješno razvijalo, i to tako da su gotovo svi slojevi u određenoj mjeri sudjelovali u pozitivnim posljedicama tog uspješnog razvoja. Naime, hrvatsko se društvo u tom razdoblju razvijalo iz društva u kojemu je velik broj stanovnika živio u relativnoj oskudici, čak i u odnosu na zadovoljavanje primarnih ili egzistencijalnih potreba, u društvo u kojemu je većina stanovništva mogla zadovoljiti sve širi krug sekundarnih i tercijarnih potreba. Iako su se u tom procesu vrlo dinamičnoga gospodarskog i društvenog razvoja pojavljivali novi oblici društvenih nejednakosti i siromaštva, te pojave nisu prevladavale i u prosječnoj društvenoj svijesti siromaštvo nije bilo doživljavano kao velik društveni problem. Treba priznati i to da je ondašnja državna vlast mjerama socijalne politike nastojala i uspijevala pomoći onim pojedincima i obiteljima koje su iz ovih ili onih razloga zapadale u siromaštvo.

U ovome članku najprije će biti riječi o različitim vrstama siromaštva, zatim o najznačajnijim rezultatima nekoliko empirijskih istraživanja siromaštva u hrvatskom društvu (1998, 2004, 2009), o nekim socio-kulturnim i obrazovnim obilježjima građana koji su siromašni te o nepostojanju djelotvorne borbe protiv siromaštva u hrvatskom društvu.

I.

Laičko poimanje siromaha i siromaštva najčešće se poistovjećuje s lošom prehranom ili doslovnom glađu, lošim odijevanjem, neprikladnim stambenim zbrinjavanjem i slično. Međutim, u suvremenoj sociološkoj literaturi koja se bavi istraživanjem siromaštva u suvremenim društvima ne postoji suglasnost o tom pitanju. To je vidljivo i iz toga što se iznose vrlo različite procjene broja siromašnih u nekom društvu i što se koriste različite metode njegova mjerenja. Neki ga istraživači definiraju vrlo usko, ponajprije kao gospodarsko stanje ili problem osiguravanja određene razine dohotka, dok ga drugi definiraju vrlo široko, uključujući u svoje određenje i neke psihološke čimbenike.

Kao primjer za ovaj drugi pristup navest ću mišljenje P. Spickera koje je izložio u svojoj studiji *Siromaštvo i socijalna sigurnost: koncepti i princip*. On navodi pet skupina čimbenika koji sami po sebi ne definiraju siromaštvo, ali su usko povezani s njim:

1. ozbiljan nedostatak fizičke udobnosti (sklonište, hrana, odjeća);
2. izraženi zdravstveni problemi (bolest, kraće trajanje života, fizička slabost);
3. nedostatak sigurnosti (gubitak prihoda, opasna radna okolina ili susjedstvo);
4. izražen nedostatak socijalnih vrijednosti (slabo obrazovanje, neposjedovanje simbola srednje klase, izostanak plaćenog rada, niske aspiracije, obiteljska nestabilnost, stigma financijske ovisnosti);

5. izraženi nedostatak vrijednosti prihvaćanja (slaba ili nikakva politička participacija, neposjedovanje nekih socijalno vrijednih sposobnosti i simbola) (Spicker, 1993: 11-12).

Problem preciznijeg definiranja siromaštva proizlazi i iz toga što se o siromaštvu prosuđuje u sklopu određenog društvenog i kulturnog konteksta. Zbog toga svaka definicija siromaštva obuhvaća određene vrijednosne sudove, s obzirom na to da se sve ljudske potrebe, pa i one čisto biološke, socijalno interpretiraju. S tim u vezi Zoran Šućur je dobro primijetio: “Određena poimanja i razumijevanja siromaštva odraz su kako širih društvenih stajališta tako i socijalnih i političkih ideologija koje definiraju siromašne na određeni način” (Šućur, 2001: 85).

Unatoč svim teorijskim dvojabama oko određenja siromaštva, da bi se ono moglo empirijski istraživati, potrebno je operacionalizirati taj pojam. U dosadašnjim istraživanjima razlikovale su se tri vrste, odnosno tri oblika siromaštva:

1. apsolutno siromaštvo ili siromaštvo na rubu opstanka;
2. relativno siromaštvo i
3. subjektivno siromaštvo.

1. Pojam *apsolutnog siromaštva* pretpostavlja zadovoljavanje nekih minimalnih ili egzistencijalnih ljudskih potreba koje se najčešće svode na prehranu, stanovanje i odijevanje. Pritom se nastoji utvrditi određena količina i kvaliteta prehrane, odijevanja i stanovanja nužna za biološki opstanak pojedinca. Nakon toga određuju se cijene svih potrepština nužnih za zadovoljenje spomenutih potreba. Apsolutno siromašnima bit će definirani oni pojedinci ili obitelji čiji prihodi u određenom razdoblju (mjesecu ili godini) nisu dovoljni za zadovoljenje tih potreba.

Takav pojam siromaštva polazio je od pretpostavke da se granica apsolutnog siromaštva može odrediti izvan konteksta vremena i prostora, tj. da se ta granica može precizno definirati bez obzira na to o kojem je društvu i vremenu riječ.³

2. Pojam *relativnog siromaštva* odnosi se na određeno društvo u danom trenutku. Granica tog siromaštva određuje se u odnosu na životni standard koji je,

³ Ta je pretpostavka dvojbena, pogotovo u današnje vrijeme kada postoje izrazito velike razlike u stupnju gospodarskog i ukupnog društvenog razvoja. Zato se može reći da postoji velika razlika u definiranju granice apsolutnog siromaštva između visokorazvijenih zemalja i onih zemalja u kojima je dohodak *per capita* (po glavi stanovnika) vrlo nizak. U prvima se zadovoljavanje egzistencijalnih potreba definira u skladu s dosegnutom razinom socio-kulturnog razvoja. Primjerice, zadovoljavanje prehrambenih potreba određuje se kao zdrava prehrana, a ne prehrana koja omogućava puko preživljavanje pojedinca. U drugoj grupi zemalja slučaj je obrnut. U njima se prehrambene potrebe shvaćaju prije svega kao mogućnost preživljavanja (da se ne umre od gladi), pa se na takve situacije može primijeniti sintagma “siromaštvo na rubu opstanka” ili “život na granici bijede”.

sukladno trenutnim konvencijama u nekom društvu, prihvatljiv i poželjan. Ta granica, dakle, uključuje zadovoljavanje ne samo egzistencijalnih ili primarnih nego i sekundarnih (kulturnih, obrazovnih, zdravstvenih, sportskih i drugih) potreba. Koje bi od tih sekundarnih potreba trebale biti zadovoljene, zavisi od opće razine razvoja u nekom društvu. Njihovo preciziranje najveći je problem prilikom konkretnog istraživanja relativnog siromaštva u nekom društvu.

Iz takvog definiranja relativnog siromaštva vidljivo je da je njegova granica promjenljiva tijekom vremena, i to zato što zavisi od rasta životnog standarda stanovništva u danom društvu. Ono što je prije četrdesetak godina kod nas bio luksuz (primjerice posjedovanje televizora, telefona, automobila ili stroja za pranje rublja) danas je neizostavan dio života gotovo svake obitelji ili najvećeg broja obitelji. Biti relativno siromašan znači nemogućnost pojedinca ili obitelji da ostvari prihvatljiv standard življenja. Prema tome, obitelji koje nemaju telefon, stroj za pranje rublja, televizor u boji ili ne mogu kupovati jedne dnevne i tjedne novine zasigurno će u našim okolnostima biti definirane kao relativno siromašne.

3. Pojam *subjektivnog siromaštva* odnosi se na subjektivnu prosudbu pojedinca ili obitelji o tome doživljavaju li svoj socijalni položaj siromašnim. Postojanje tog oblika siromaštva procjenjujemo na osnovi osjećaja i procjene onih osoba čije socijalno stanje želimo utvrditi. Kod tog tipa siromaštva nije riječ o objektivnim mjerilima na osnovi kojih utvrđujemo broj subjektivno siromašnih, nego o subjektivnoj procjeni pojedinca ili obitelji. Najveću slabost tog pristupa lapidarno je izrazio sociolog Hallerod ustvrdivši da “biti siromašan ovisi o tome kako živite, a ne kako mislite da živite” (Hallerod, 1995: 115).

Zbog takvog načina definiranja subjektivnog siromaštva moguće je da neki ljudi di sebe smatraju siromašnima iako to prema objektivnim mjerilima siromaštva nisu. To može biti slučaj kod pojedinaca ili obitelji koji su silazno pokretljivi i čiji su se životni uvjeti pogoršali u odnosu na prijašnje razdoblje. Moguća je i obrnuta situacija, tj. da neki ljudi sebe ne smatraju siromašnima iako po objektivnim mjerilima ulaze u skupinu siromašnih (taj se osjećaj može pojaviti kod dijela umirovljenika).

II.

Prva empirijska istraživanja rasprostranjenosti siromaštva u hrvatskom društvu provedena su tek krajem 90-ih godina prošlog stoljeća. Zbog nepripremljenosti hrvatskih sociologa i ekonomista za takvu vrstu istraživanja, prvo istraživanje o proširenosti apsolutnoga i relativnog siromaštva kod nas obavili su 1998. godine stručnjaci Svjetske banke u suradnji s našim Državnim zavodom za statistiku (DZS). Rezultati tog istraživanja objavljeni su 2000. godine u studiji pod naslovom *Studija o ekonomskoj ranjivosti i socijalnom blagostanju* (Grupa autora, 2000).

Dinamički ili longitudinalni aspekt prisutnosti siromaštva u Hrvatskoj od 1960. do 1995. godine analizirao je Marinko Škare u članku *Indikatori siromaštva u Republici Hrvatskoj* (Škare, 1999), oslanjajući se na američku metodologiju istraživanja tog problema.

Istraživanje Svjetske banke temeljilo se na reprezentativnom uzorku koji je obuhvatio 3123 kućanstva u kojima su živjele 9433 osobe. Jedina slabost tog uzorka bila je to što nije obuhvatio cijelo područje Hrvatske. Izvan uzorka ostala su područja istočne Slavonije i Dalmacije koja su bila okupirana za vrijeme Domovinskog rata. Ta činjenica mogla je utjecati na konačne rezultate istraživanja jer se radilo o područjima na kojima je siromaštvo bilo prisutnije nego na drugim područjima Hrvatske.

Treba istaći da su sve poznate definicije bitnih pojmova u ovom istraživanju (dohodak, izdaci...) bile usuglašene s metodologijom *Eurostata*, tj. Statističkog ureda Europske Unije. Osim klasičnih upitnika, kojima su prikupljeni podaci o osnovnim sociodemografskim obilježjima članova kućanstva, imovini, prihodima i izdacima kućanstva, korišten je i dnevnik u koji je svako kućanstvo dva tjedna bilježilo sve izdatke za hranu, piće i duhan, ali i onu potrošnju kućanstva čiji je izvor bila vlastita proizvodnja. To je bilo važno zato što je siromaštvo bilo mjereno preko potrošnje.

Istraživanje je pokušalo utvrditi opseg *apsolutnog i relativnog siromaštva*, odnosno *međunarodnu i nacionalnu liniju siromaštva*.

Granica apsolutnog siromaštva bila je određena s obzirom na pojedinca, i to tako da je apsolutno siromašnim definiran onaj pojedinac koji nije raspolagao s više od *4,3 američka dolara* dnevno, i to prema paritetu kupovne moći. Izraženo u kunama, to je iznosilo oko *30 kuna dnevno*, odnosno oko *900 kuna mjesečno*.

Prema tom istraživanju, u Hrvatskoj je 1998. godine bilo *4 posto* apsolutno siromašnih, odnosno *4,8 posto* ako se uključe i ona područja Hrvatske koja nisu bila obuhvaćena istraživanjem. Ako pretpostavimo da je tada u Hrvatskoj živjelo oko 4,4 milijuna stanovnika (prema popisu stanovništva iz 2001. godine bilo ih je 4 437 460), onda je bilo oko *210 000 apsolutno siromašnih*.

Što se tiče utvrđivanja granice relativnog siromaštva ili nacionalnog praga siromaštva, teškoća je bila u tome što ta granica nije bila ranije definirana. Istraživači su je pokušali odrediti tako što su procijenili razinu ukupnih izdataka (uključujući i neprehrambene proizvode) hrvatskih kućanstava, pri čemu obitelji, nakon plaćanja prijeko potrebnih neprehrambenih troškova, zadovoljavaju tek minimalne prehrambene potrebe. To su: hrana (i to raznolika prehrana koja uključuje meso, mlijeko, voće i povrće), odjeća, stanovanje, komunalne usluge (električna energija, voda, grijanje, telefon), osnovni kućanski aparati (hladnjak, štednjak na plin ili drva, TV, grijalica), oprema za školu i knjige, izdaci za zdravstvenu skrb.

Podmirenje svih tih potreba u tijeku jedne godine bilo je procijenjeno na 41 500 kuna (po cijenama iz 1998. godine) za bračni par s dvoje djece, odnosno 15 474 kune za ekvivalentnu odraslu osobu (prema OECD-ovoj ljestvici ekvivalentnosti prva odrasla osoba u obitelji ima ponder 1, ostale odrasle osobe 0,7, a djeca 0,5).

Polazeći od tog određenja nacionalnog praga siromaštva, u Hrvatskoj je bilo 8,4 posto siromašnih osoba, ili oko 10 posto ako uzmemo u obzir i bivša okupirana područja Hrvatske. Ako pođemo od iste pretpostavke o ukupnom broju stanovnika Hrvatske te godine, onda je bilo oko 440 000 relativno siromašnih.

Što je značilo biti siromašan u Hrvatskoj prema ovome istraživanju ?

To je značilo: siromašnu i jednoličnu prehranu (koju čine dvije ili tri namirnice, poput kruha, krumpira i mlijeka), nižu potrošnju (pri čemu se sve osim onog što je prijeko potrebno smatra luksuzom), neposjedovanje ušteđevine na koju se čovjek može osloniti, zaduženost, loše i često negrijane stanove, nisko obrazovanje koje ozbiljno ograničava mogućnost izlaska iz siromaštva.⁴

III.

Marinko Škare s pravom je upozorio da kod nas još nije bio utvrđen tzv. službeni prag siromaštva, koji je u SAD-u utvrđen još početkom 60-ih godina prošlog stoljeća, a poslije i u određenom broju europskih država.⁵ Zato se on oslonio na američku metodologiju izračuna praga siromaštva koji polazi od novčano izraženih minimalnih potreba za prehranom i pripadajućim kalorijskim vrijednostima (2900 kalorija) za četveročlanu obitelj (roditelji i dvoje djece). Polazeći od pretpostavke da će obitelji najprije zadovoljiti prehrambene potrebe i procjenjujući da američke obitelji s nižim prihodima na prehranu troše u prosjeku trećinu raspoloživog dohotka, odlučeno je da bi se definirani minimalni plan potrošnje za prehranu trebao pomnožiti s brojem tri kako bi se u prag siromaštva uključili i ostali troškovi obitelji (stanovanje, prijevoz, obrazovne, zdravstvene i druge potrebe). Stopa siromaštva za cijelu zemlju dobiva se usporedbom novčano izraženog praga siromaštva obitelji s njihovim godišnjim raspoloživim dohotkom. Treba naglasiti da se prag siromaštva svake godine korigira za stopu inflacije (povećanja cijena) kako bi se dobila realna vrijednost praga siromaštva s jednakom kupovnom moći. Tako je, primjerice, prag siromaštva u SAD-u 1997. godine za četveročlanu obitelj iznosio 16 050 dolara (obitelj uključuje dvoje odraslih i dvoje djece), te znači istu realnu kupovnu moć

⁴ Svi nalazi i podaci u vezi s istraživanjem siromaštva 1998. godine preuzeti su iz već spomenute studije Svjetske banke: *Studija o ekonomskoj ranjivosti i socijalnom blagostanju*, Zagreb, 2000.

⁵ Ovdje treba naglasiti da se službeni prag siromaštva može poistovjetiti s pojmom apsolutnog siromaštva jer longitudinalno istraživanje siromaštva pretpostavlja upotrebu tog pojma siromaštva da bi se moglo utvrditi variranje stope siromaštva iz godine u godinu. Kada bismo pošli od pojma relativnog siromaštva, to ne bismo mogli postići.

čtetveročlane obitelji iste strukture iz 1963. godine kada je prag siromaštva iznosio 3 100 dolara.

Polazeći od prikazane metodologije, Škare je prag siromaštva za Hrvatsku izveo tako što je za 1963. godinu izračunao potrošačku košaricu (naturalna potrošnja kućanstva u visini od 2 900 kalorija) u cijenama te godine, koja se za ostale godine prije i nakon 1963. uvećavala za postotne promjene indeksa troškova života ili stope inflacije.

Škare je izračunao podatke za Hrvatsku za razdoblje od 1960. do 1995. godine. Prema tim izračunima, čtetveročlana je obitelj za podmirenje egzistencijalnih potreba 1960. godine trebala *894 američka dolara*, a 1995. godine *9 027 dolara*.

Utvrdivši prag siromaštva i raspoložujući podacima o dohocima kućanstava, može se utvrditi i udjel siromašnih osoba odnosno obitelji u ukupnom stanovništvu, odnosno u ukupnom broju kućanstava, i to iz godine u godinu.

Kada je riječ o Hrvatskoj, od 1960. do 1995. godine broj kućanstava koja su bila ispod službenog praga siromaštva kretao se između najmanje *40 000* (1968) i najviše *112 000* (1972).

Stope siromaštva između 1960. i 1995. godine kretale su se od *12 do 25 posto*. Od početka 60-ih do kraja 70-ih godina stopa siromaštva bila je između 14 i 17 posto, a zatim je stalno rasla do 1988. godine, kada se popela na 20 posto.

U razdoblju od 1989. do 1990. godine stopa siromaštva znatno pada (u 1990. godini ona iznosi samo 10,9 posto), a nakon 1990. Hrvatska bilježi nagli rast siromaštva. U 1991. njegova stopa iznosi 19,4 posto, 1992. – 24,2 posto, 1993. – 23,5 posto, 1994. – 19,1 posto i u 1995. – 20,0 posto.

Treba upozoriti na dva momenta zbog kojih navedene podatke treba uzeti s malom rezervom. Naime, za razliku od američkih istraživača i statistike, koji su dobro razradili tzv. sistem ekvivalentnih ljestvica, tj. sistem koji uzima u obzir broj i strukturu članova obitelji, Škare nije raspolagao podacima o dobroj strukturi kućanstava. Zbog toga je prag siromaštva odredio na osnovi troškova čtetveročlane obitelji s dvoje djece. Ako uzmemo u obzir da je prema popisu stanovništva iz 2001. godine udio čtetveročlanih kućanstava, kojih je bilo *338 154*, u ukupnom broju kućanstava u Hrvatskoj (*1 252 025*) bio tek oko *21 posto* i da je udio kućanstava koja imaju pet i više članova tek *17 posto*, onda bismo mogli pretpostaviti da su utvrđene stope siromaštva do kojih je došao Škare ipak bile nešto niže.

Drugi sporni moment Škarine analize jest taj što je on troškove prehrane pomnožio s koeficijentom *3,93*, smatrajući da on predstavlja prosječni udio izdataka za hranu u ukupnoj potrošnji kućanstva. To je značilo odstupanje od američke linije gdje je koeficijent za prehranu dobiven na osnovi prosječnih izdataka za hranu kućanstava s manjim primanjima, dok se Škare koristio prosjekom cijele distribucije kućanstava.

IV.

Sljedeće istraživanje o proširenosti siromaštva u hrvatskom društvu također je izvedeno u organizaciji eksperata Svjetske banke i Državnog zavoda za statistiku (DZS). Istraživanje se odnosilo na 2004. godinu, a rezultati su objavljeni 2007. godine u studiji Svjetske banke pod naslovom: *Hrvatska – ocjena životnog standarda*; Prvi dio: *Promicanje socijalne uključenosti i regionalne jednakosti*.⁶

U tome se istraživanju u procjeni siromaštva koristila metoda izračuna troškova osnovnih potreba, prema kojoj se svako kućanstvo čije je ukupno ekonomsko stanje ispod izvedene granice siromaštva smatra siromašnim. Za izračun granice siromaštva korišteni su podaci iz ankete o potrošnji kućanstava u Hrvatskoj koju je proveo Državni zavod za statistiku. Da bi se provjerili dobiveni rezultati, kao alternativna mjera korišten je dohodak po ekvivalentu odrasle osobe iz istog izvora podataka.

Zatim su izračunate granice siromaštva, izražene u kunama na godišnjoj razini za 2004. godinu, za nekoliko tipova obitelji s obzirom na broj članova:

1. Odrasli samac	22 145 kuna
2. Par bez djece	33 217 kuna
3. Roditelji s jednim djetetom	38 788 kuna
4. Par s dvoje djece	46 504 kune.

Na osnovi te metodologije utvrđeno je da je stopa siromaštva u 2004. godini bila 11,1 posto. Izraženo u apsolutnom broju, to znači da je te godine oko 470 000 stanovnika bilo (relativno) siromašno (granica siromaštva iznosila je 22 145 kuna po ekvivalentu odrasle osobe).

Nastojeći utvrditi razlike unutar skupine siromašnih, istraživači su utvrdili da je u teškoj neimaštini živjelo oko 42 000 stanovnika (oni su raspolagali s manje od 50 posto sume koja je definirana kao granica siromaštva, tj. s manje od 11 000 kuna). Oko 143 000 stanovnika raspolagalo je s 0,5 – 0,75 granice siromaštva i za njih se može reći da su bili jako siromašni. Onih koji su raspolagali s 0,75 – 1 granice siromaštva bilo je oko 283 000 i za njih se može reći da su bili siromašni.

Međutim, nije zanemariv ni broj građana koji su bili jako izloženi riziku siromaštva. To su oni građani koji su raspolagali s 22 145 – 27 500 kuna na godinu. Njih je bilo oko 447 000 ili 10,6 posto. Ako zbrojimo siromašne i rizično siromašne, dobivamo broj od oko 920 000 građana ili 21,7 posto.

⁶ Studiju je izradio Odjel za smanjenje siromaštva i ekonomsko upravljanje; regija Europe i srednje Azije koji djeluje u Zagrebu (Grupa autora, 2007).

V.

Od 2001. godine Državni zavod za statistiku (DZS) provodi kontinuirano istraživanje stope rizika od siromaštva iz godine u godinu. DZS je preuzeo metodologiju istraživanja siromaštva koja se primijenjuje u Europskoj Uniji (reprezentativan uzorak, iste linije siromaštva, identični upitnici za prikupljanje podataka o materijalnom stanju pojedinaca i kućanstava). Ta statistika polazi od dohotka kod izračuna stope siromaštva i od pojma relativnog siromaštva. Granicu ili prag siromaštva predstavlja 60 posto medijana nacionalnog ekvivalentnog dohotka.

U tablici 1 navodimo prag siromaštva izražen u kunama za četveročlano kućanstvo, zatim stopu siromaštva koja uključuje novčani i prirodni dohodak te stopu siromaštva koja uključuje samo novčani dohodak.⁷

Tablica 1 – *Kretanje stope rizika od siromaštva od 2001. do 2009. godine*

Godina	Prag siromaštva za 4-člano kućanstvo (u kunama)		Stopa u % (novčani i prirodni dohodak)	Stopa u % (novčani dohodak)
	Novčani i prirodni dohodak	Novčani dohodak		
2001.	37 727	32 004	17,2	20,5
2002.	40 433	35 300	18,2	21,9
2003.	39 681	36 489	16,9	18,9
2004.	43 499	40 199	16,7	18,8
2005.	44 599	41 253	17,5	19,9
2006.	46 611	43 944	16,3	19,3
2007.	50 336	46 853	17,4	19,0
2008.	51 054	48 987	17,4	18,9
2009.	56 076	53 566	18,0	20,2

Izvor podataka: Državni zavod za statistiku (www.dzs.hr)

Pažljivija analiza navedenih podataka pokazuje da se u devet godina stopa siromaštva kretala od najmanje *16,3 posto 2006. godine do 18,2 posto 2002. godine*. To znači da stopa siromaštva u tome razdoblju nije izrazitije varirala.

⁷ Prirodni dohodak se odnosi na potrepštine koje kućanstvo samo proizvede. DZS izračunava stopu rizika od siromaštva koja uključuje novčani i prirodni dohodak kao i onu koja uključuje samo novčani dohodak. Eurostat objavljuje kao službene stope koje uključuju samo novčani dohodak. O tome valja voditi računa kada se Hrvatska uspoređuje s članicama Europske Unije.

Što se tiče udjela naturalnog dohotka u ukupnom dohotku kućanstva, najveći udio bio je 2001. godine – iznosio je 5 723 *kune*, a zatim 2002. godine – iznosio je 5 133 *kune*. Razlika između stope siromaštva koja uključuje novčani i naturalni dohodak i one koja uključuje samo novčani dohodak bila je najveća 2002. godine i iznosila je 3,7% ($18,2 : 21,9 = 3,7\%$). Slijedi 2001. godina kada je ta razlika iznosila 3,3% ($17,2 : 20,5 = 3,3\%$).

Blago povećanje stope rizika od siromaštva u 2009. godini u odnosu na prethodnu godinu (18,0% : 17,4%) upućuje na to da će duboka gospodarska kriza, koja se između ostaloga izražava u naglom povećanju broja nezaposlenih građana, dovesti i do povećanja stope siromaštva. Za sada nemamo preciznih podataka o tom povećanju za 2010. godinu. Međutim, stručnjaci Svjetske banke (podružnica u Zagrebu) u najnovijem dokumentu⁸ procjenjuju, na osnovi podataka o prihodima kućanstava, da je stopa siromaštva u 2009. godini bila 10,4%, a u 2010. godini 12,6%. Također procjenjuju da će stopa siromaštva u 2011. godini biti 14,0% (Svjetska banka, 2011: 8, 35). U odnosu na vrijeme prije krize izmijenjen je i profil siromašnih: danas je među njima više ekonomski aktivnih, bolje obrazovanih i mlađih ljudi.

Ako te stope rizika od siromaštva usporedimo s onima u članicama Europske Unije, uključujući i stare i nove članice, vidjet ćemo da Hrvatska pripada skupini europskih država koje imaju visoku stopu siromaštva (vidi tablicu 2).

Tablica 2 – Stopa rizika od siromaštva (u %) za neke zemlje EU-a i Hrvatsku za 2008. godinu

Država	Stopa rizika od siromaštva (u %) /novčani dohodak/
Češka	9,0
Nizozemska	10,5
Slovačka	10,9
Danska	11,8
Švedska	12,2
Slovenija	12,3
Austrija	12,4
Njemačka	15,2
Irska	15,5
Cipar	16,2

⁸ Dokument nosi naslov: *Program Document – For an Economic Recovery Development Policy Loan*, April 2011. (<http://www-wds.worldbank.org> – ulaz ostvaren 8. svibnja 2011).

Estonija	19,5
Španjolska	19,6
Litva	20,0
Grčka	20,1
Bugarska	21,4
Rumunjska	23,4
Letonija	25,6
EU 27	16,5
Hrvatska	18,9

Izvor podataka: 1) za države EU-a istraživanje EU-SILC 2008;
2) za Hrvatsku – DZS (www.dzs.hr)

U toj skupini nalaze se države kao što su: Letonija, Rumunjska, Bugarska, Grčka, Litva, Španjolska i druge. Stopa siromaštva u Hrvatskoj je u toj godini bila za 2,4 posto viša od prosjeka za sve članice EU-a (16,5%). Zanimljivo je da se među državama koje imaju nisku stopu rizika od siromaštva nalazi nekoliko njih koje su postale članicama EU-a 2004. godine i pripadaju tzv. tranzicijskim društvima (Češka, Slovačka i Slovenija).

VI.

Što se tiče profila siromašnih i nekih njihovih socijalnih i demografskih obilježja, dosadašnja su istraživanja pokazala da je populacija siromašnih uglavnom stabilizirana, što ukazuje na to da bi s vremenom moglo doći do međugeneracijske reprodukcije većine siromašnih. To znači da djeca iz siromašnih obitelji imaju daleko veći rizik da i sama budu siromašna. U tom smislu znakovit je bio nalaz u istraživanju siromaštva iz 1998. godine. Naime, prema tome istraživanju nijedno dijete koje je bilo u dobi da je moglo studirati, a potjecalo je iz siromašne obitelji, nije pohađalo visoku školu ili fakultet, a samo ih je 10 posto pohađalo napredne stručne srednje škole.

Najznačajniji rizični čimbenici koji dovode do siromaštva jesu: nisko obrazovanje, umirovljenički status, nezaposlenost, starost i velik broj djece u obitelji.

Prema istraživanju iz 1998. godine, gotovo tri četvrtine siromašnih živjelo je u obiteljima u kojima je glava obitelji imala samo osnovno obrazovanje ili manje. Četrdeset posto siromašnih živjelo je u kućanstvima u kojima je glava obitelji bila umirovljenik i nisu imali redovite prihode od zaposlenja. Samo jedna trećina živjela

je u obiteljima koje bismo mogli nazvati – zaposlenim siromašnima. Nezaposleni su činili najmanju grupu među glavama obitelji, ali bilo je puno siromašnih kućanstava u kojima hranitelj (glava obitelji) nije bio zaposlen iako je bio u radno sposobnoj dobi.

Profil siromaštva kojim dominiraju nezaposleni i neaktivni navodi na zaključak da je siromaštvo dugoročnog karaktera. Dva su razloga za to: ograničene mogućnosti koje stvara gospodarski rast i nesposobnost zaposlenih da iskoriste rijetke mogućnosti koje im se nude. Osnovni razlog zašto su mogućnosti ograničene jest nesposobnost da se gospodarski rast pretvori u stvaranje novih radnih mjesta. Razlog zašto siromašni zaostaju jest njihovo nedovoljno ulaganje u osobni razvoj, prije svega u obrazovanje.

Da je taj zaključak ispravan, može se potvrditi iz današnje perspektive. Kao što smo mogli prosuditi iz predloženih podataka o dinamici siromaštva u zadnjih desetak godina, stopa siromaštva nije se bitnije smanjila u tom razdoblju. Čak ni razdoblje nešto dinamičnijeg gospodarskog razvoja (od 2002. do 2008. godine) tome nije pripomoglo.

Prema nalazima istraživanja iz 2004. godine, veza između rizika siromaštva i veličine obitelji slijedi oblik slova U, i to tako da se mala kućanstva (1-2 osobe) i velika (više od 4 osobe) suočavaju s većim rizikom siromaštva nego kućanstva s 3 do 4 osobe. Kućanstva s jednim članom koja žive u seoskim sredinama suočavaju se s najvišim rizikom siromaštva (oko 3,5 puta većim od nacionalnog prosjeka), a slijede ih seoska kućanstva s dva člana s dvaput većim rizikom od nacionalnog prosjeka.

Kućanstva čiji su nositelji žene imaju viši rizik siromaštva od kućanstava čiji su nositelji muškarci. Osobe u kućanstvima čiji su nositelji žene u dobi od 65 i više godina imaju najveću učestalost siromaštva. Ona iznosi 26 posto, i to 12 posto u gradskim, a čak 30 posto u seoskim sredinama.

Ispitivanje jaza siromaštva pokazuje da su kućanstva s malom djecom izrazito pogođena rizikom siromaštva. U toj skupini siromašnih prevladavaju samohrane majke.⁹

I kućanstva čiji su nositelji stariji ljudi također su znatno pogođena rizikom siromaštva. To se posebno odnosi na nositelje koji ne primaju mirovinu (kod njih je rizik siromaštva čak pet puta veći od nacionalnog prosjeka). Međutim, čak i oni koji primaju mirovinu imaju dvaput veći rizik od nacionalnog prosjeka.

U sklopu kompleksne analize siromaštva u Hrvatskoj zanimljiva je njegova prostorna odnosno regionalna rasprostranjenost. Za potrebe takve analize istraži-

⁹ Istraživanja siromaštva u Velikoj Britaniji također pokazuju da su samohrane majke odnosno njihova kućanstva izrazito pogođene siromaštvom (Haralambos, 2002: 311-316).

vači su u istraživanju iz 2004. godine prostor Hrvatske podijelili u pet regija, i to: zagrebačka, sjeverni Jadran, južni Jadran, središnja regija i istočna regija. Pažljiva analiza teritorijalne proširenosti siromaštva dovela je do ove tipologije:

1. *područja niskog siromaštva*: zagrebačka regija, sjeverni Jadran i urbani južni Jadran. Ta područja nastanjuje oko polovine stanovništva Hrvatske, a u njima živi samo jedna šestina siromašnih;

2. *područja umjerenog siromaštva*: ruralni južni Jadran, urbana središnja i urbana istočna regija. Na tim područjima živi oko četvrtine stanovništva, ali je 30 posto siromašnih;

3. *područja visokog siromaštva*: ruralna središnja regija i ruralna istočna regija. U njima živi oko četvrtine stanovništva, ali više od polovine siromašnih.

VII.

Do novijeg vremena, tj. do ulaska hrvatskog društva u duboku i, čini se, dugotrajniju gospodarsku krizu, o proširenosti siromaštva kod nas nije se mnogo raspravljalo. Možda i zbog toga što Europska Unija u procesu pregovaranja o ulasku Hrvatske u tu asocijaciju nije postavljala hrvatskoj Vladi posebne obaveze u vezi s borbom protiv siromaštva odnosno smanjivanjem stope siromaštva.¹⁰

Jedan od razloga vjerojatno je i to što i među stručnjacima koji se znanstveno bave problemima siromaštva¹¹ ne postoji suglasnost o tome je li proširenost siromaštva u hrvatskom društvu veliki problem ili nije. Kao argument za tezu da to nije veliki problem obično se navode podaci o stopama siromaštva u drugim europskim zemljama koji se onda uspoređuju sa stopom siromaštva u Hrvatskoj. Te usporedbe pokazuju da se Hrvatska nalazi između europskih država koje imaju relativno niske stope siromaštva (između 9 i 16 posto) i onih koje imaju vrlo visoke stope (između 20 i 25 posto). Ti se podaci uzimaju kao razlog da se problem siromaštva kod nas ne dramtizira. Zbog toga i nema kritičkih analiza Vladine politike na tome području.

¹⁰ Da ova teza nije neargumentirana, ilustrira činjenica da je hrvatska Vlada odnosno Sabor u razdoblju od 2006. do danas donosila nekoliko programa borbe protiv korupcije, dok je jedini pisani dokument o borbi protiv siromaštva bio donesen još 2001. godine u vrijeme koalicijske vlade Ivice Račana (Ministarstvo rada i socijalne skrbi, 2001). Taj je dokument vrlo brzo zaboravljen i u vrijeme (druge) vladavine HDZ-a (od 2004. do 2011. godine) ne možemo govoriti o suvisloj borbi protiv siromaštva.

¹¹ Pritom valja naglasiti da se kod nas vrlo malo sociologa i ekonomista ozbiljnije bavi istraživanjem siromaštva. Među njih se mogu ubrojiti: Zoran Šućur, Marinko Škare, Predrag Bejaković, Danijel Nestić... Još je tragičnije da ne postoji specijalizirana znanstvena institucija koja bi se sistematski i dugoročnije bavila istraživanjem rasprostranjenosti siromaštva u hrvatskom društvu. Zato nije čudno što je većinu dosadašnjih istraživanja obavila Svjetska banka u suradnji s Državnim zavodom za statistiku (DZS).

Daleko kritičniji bili su eksperti Svjetske banke koji su još 2006. godine iznijeli vrlo oštre kritike na račun Vladine socijalne politike i borbe protiv siromaštva. Polazeći od rezultata istraživanja siromaštva u našoj zemlji za 2004. godinu, Anand Seth, tadašnji predstavnik Svjetske banke u Hrvatskoj, rekao je: "Naše nedavno istraživanje pokazalo je da se unatoč pet ili šest godina visokog ekonomskog rasta, razina siromaštva u Hrvatskoj nije smanjila. Kad govorim o siromaštvu, mislim na ljude koji žive s manje od 20 000 kuna na godinu. To znači da postoji takva društvena raslojenost da su neki ljudi ostali isključeni iz tog rasta. Istodobno, Hrvatska troši na socijalu četiri posto BDP-a, dok recimo, Italija, Austrija ili Njemačka ne troše više od 2,5 posto. Sam po sebi nameće se zaključak o kojemu smo prošli tjedan razgovarali s predstavnicima hrvatske Vlade: siromaštvo se u Hrvatskoj može potpuno iskorijeniti uz postojeću razinu troškova. Pravilnom raspodjelom siromaštvo bi nestalo i to bi bila vrlo snažna poruka društvu" (Malenica, 2007: 153).

Dosadašnje analize Vladine socijalne politike pokazuju da su neke njezine mjere bile u značajnoj mjeri motivirane i političkim razlozima, primjerice odluka da se svim učenicima osnovnih i srednjih škola osiguraju besplatni udžbenici.¹² Takva odluka mogla bi se smatrati prihvatljivom kada bi bila riječ o gospodarski visoko razvijenom društvu. Budući da hrvatsko društvo ne spada u takva društva, dodjela besplatnih udžbenika i djeci vrlo bogatih obitelji znak je nedovoljne socijalne osjetljivosti i nepostojanja razrađenog i racionalnog sustava borbe protiv siromaštva.

Poseban problem u analizi socijalne politike hrvatskih vlasti jest tretiranje izdvajanja za branitelje. Ako se ta izdvajanja ubroje u socijalne naknade, onda su naša izdvajanja za socijalne svrhe vrlo visoka¹³ čak i u usporedbi s daleko razvijenijim državama (Austrija, Njemačka...). Naknade za branitelje najčešće nisu usmjerene na suzbijanje siromaštva niti ovise o imovinskom cenzusu. S druge strane, za gotovinsku pomoć za uzdržavanje koja se daje siromašnima, a koja ovisi o prihodima, izdvaja se vrlo malo.

Također treba istaći da zbog nesređenih i neažuriranih podataka o imovini i prihodima građana te zbog nedovoljne kontrole dosta građana vara državu i ostvaruje neke oblike socijalnih naknada na koje nemaju pravo.

Imajući u vidu te probleme, u sljedećem razdoblju potrebno je razviti novi i učinkovitiji sustav socijalne politike i drugih mjera usmjerenih na smanjenje broja siromašnih u hrvatskom društvu.

¹² Ta je odluka bila donesena 2007. godine (za vrijeme ministra znanosti, obrazovanja i sporta Dragana Primorca), da bi nakon dvije godine bila ukinuta.

¹³ U 2004. godini iznosila su 4,1% BDP-a. Međutim, udio naknada za branitelje u ukupnim sredstvima za socijalne svrhe iznosi 41% (Malenica, 2007: 167).

LITERATURA

Državni zavod za statistiku (DZS) – www.dzs.hr

Grupa autora, 2000: *Studija o ekonomskoj ranjivosti i socijalnom blagostanju*, Svjetska banka, Zagreb.

Grupa autora, 2007: *Hrvatska – ocjena životnog standarda*, Svjetska banka, Zagreb.

Haralambos, Michael/Holborn, Martin, 2002: *Sociologija – teme i perspektive*, Golden marketing, Zagreb.

Hallerod, Bjorn, 1995: The Truly Poor: Direct and Indirect Consensual Measurement of Poverty in Sweden, *Journal of European Social Policy* (5) 2: 111-129.

Korošić, Marijan, 1983: *Ekonomske nejednakosti u jugoslavenskoj privredi*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.

Malenica, Zoran, 1988: *Socijalne razlike i nejednakosti u formiranju i životu mladih*, u Zborniku radova: *Omladina i politika*, Marksistički centar Međuopćinske konferencije SKH za Dalmaciju, Split.

Malenica, Zoran, 2007: *Ogledi o hrvatskom društvu*, Golden marketing, Zagreb.

Ministarstvo rada i socijalne skrbi, 2001: Program borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti, u: *Revija za socijalnu politiku* (8) 2: 181-193.

Spicker, Paul, 1993: *Poverty and Social Security: Concepts and Principles*, Routledge, London – New York.

Svjetska banka, 2011: *Program Document – For an Economic Recovery Development Policy Loan* (izvor: <http://www-wds.worldbank.org> – pristup ostvaren 8. svibnja 2011. godine).

Škare, Marinko, 1999: Indikatori siromaštva u Republici Hrvatskoj, u: *Revija za socijalnu politiku* (6) 3-4: 279-290.

Šućur, Zoran, 2001: *Siromaštvo – teorije, koncepti i pokazatelji*, Pravni fakultet, Zagreb.

Šućur, Zoran, 2005: Siromaštvo i socijalni transferi u Hrvatskoj, u: *Financijska teorija i praksa* (29) 1: 37-58.

Vrcan, Srđan, 1974: *Društvene nejednakosti i moderno društvo*, Školska knjiga, Zagreb.

Zbornik radova, 1971: *Društvene nejednakosti u socijalizmu*, Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka, Beograd.

Zbornik radova, 1983: *Društvene nejednakosti*, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, Beograd.

Zoran Malenica

POVERTY IN CROATIA (1990-2010)

Summary

This article deals with problems of poverty in Croatian society. The introductory part points out the economic and political circumstances in which the poverty of a considerable number of citizens becomes an important social problem. In the next part, concepts of absolute, relative and subjective poverty are defined. This is followed by an overview of the results of research into the extent of absolute and relative poverty in Croatian society conducted from 1998 to 2009. The results show that the rate of relative poverty basically remained the same throughout the above-mentioned period. Furthermore, it is shown that the risk factors causing citizens' poverty are the following: low level of education, unemployment, low retirement pensions, old age, and large number of children in the family. The author concludes that the Croatian government neither developed nor carried out any systematic and efficient plan of fighting poverty in Croatian society.

Keywords: Croatia, absolute poverty, relative poverty, risk of poverty, fight against poverty

Kontakt: **Zoran Malenica**, Pravni fakultet u Splitu, Domovinskog rata 8, 21000 Split. E-mail: malenica@pravst.hr